

PEDAGOGNING NUTQ TEXNIKASI VA MA'DANIYATI

Cho'ponova Sharifa Bozor qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika Instituti "Maktabgacha ta'lim" kafedrasida talabasi

Annotatsiya: *Nutq –bu insonlarni jamiki mavjudotlardan ajratib turadigan oliy ong egalariga xos xususiyatlardan biridir. Pedagogda nutqning ravonligi va texnikaning mukammalligi doimo uni kasbida ish jarayonida qo'l keladigan va boshqa kasb egalaridan ajratib ko'rsatadigan jarayon hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *Nutq ma'daniyati, ohang, pauza, tembr, urg'u, intonatsiya, leksik zaxira, grammatik tuzilish, muloqot shartlari.*

Nutq madaniyati - bu fikrlarni to'g'ri ifodalay olish, ya'ni fikr birdirish jarayonida nutqiy muloqot shartlari va fikr bildirishdan ko'zlangan maqsadni inobatga olgan holda tilning barcha vositalaridan (til vositalaridan, shuningdek, ohang, pauza, tembr, urg'u, intonatsiya, leksik zaxira, gapning grammatik tuzilishidan) to'g'ri foydalangan holda, bayon qilinayotgan mavzuga mos tarzda gapirishdan iboratdir.

Nutq madaniyati — bu bayon qilinayotgan fikr mazmuniga mos holda tilning barcha vositalaridan (tovush, ohang, so'zning leksik ma'nosi, intonatsiya, grammatik shakllar, urg'u, pauza) to'g'ri va o'rnida foydalana olish demakdir.

Nutqning tovush madaniyati nutq madaniyatining ajralmas bir qismi hisoblanib, og'zaki va yozma ko'rinishda namoyon bo'ladi.

Tarbiyachi o'sib kelayotgan yosh avlodni xalqimizga munosib farzand, yetuk, barkamol inson qilib tarbiyalashdek muhim, mas'uliyatli shu bilan birga faxrli vazifani bajaradi. Shunday ekan tarbiyachi pedagoglar o'z ishiga vijdonan, mas'uliyat bilan yondashishi, pedagogik faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilib borishi va o'z ustida tinimsiz izlanishlar olib borishi lozim.

— Nutqning to'g'riligi — bu nutqning eng muhim xususiyatlaridan biridir.

Agarda nutqning tuzilishi to'g'ri bo'lmasa, nutqning aniqligi, mantiqiyliigi, izchilligiga ham putur yetishi mumkin. Shunday ekan, tarbiyachi bolalar nutqining to'g'riligiga alohida e'tibor qaratishi va nutqidagi kamchiliklarni aniqlab, to'g'ri bartaraf qila olishi lozim.

Tarbiyachining nutqi to'g'ri bo'lsa, so'zlarni aniq, to'g'ri, tushunarli tarzda talaffuz qilsa, bolalar nutqni muvaffaqiyatli o'zlashtira oladilar.

— Nutqning aniqligi — bu so'zning ifodalanayotgan voqelikka nisbatan muvofiq kelishi hisoblanadi. Bolalar tarbiyachidan so'zlarni aniq, to'g'ri talaffuz etishnigina o'rganib qolmasdan, balki eshitgan ertak va hikoyalarini mazmunan aniq aytib berishga, tevarak-atrofnı kuzatish orqali olgan taassurotlarini aytib berishga, o'z fikrlarini ketma-ketlik bilan izchil tarzda ifodalay olishga o'rganadilar.

— Nutqning sofliigi — deganda eng avvalo, uning adabiy til me'yorlariga mos tarzda ifodalanishi tushuniladi. Tarbiyachi o'z nutqning sofliigiga erishishi uchun nutqida mahalliy so'zlarni qo'llamasligi, jargon so'zlarni ishlatmasligi, so'z urg'ularini to'g'ri ishlatishi zarur.

— Nutqning ifodaliligi – yaxlit bir sistema asosida tuzilgan, fikrlar tizimli ifodalangan, har bir soʻz, gap, ibora maqsadga mos ravishda ishlatiladigan nutqni tushunamiz.

Tarbiyachi nutqning ifodaliligiga fikrlarini faqat soʻzlar orqaligina emas, balki nutqning ifodaviy vositalaridan (pauza, tempr, ovoz kuchi, ritm, urgʻu va hokazolar) toʻgʻri foydalanish orqali erishishi mumkin. Tarbiyachi bolalarga ertak, hikoya, rivoyat, sheʼr oʻqib berish jarayonida nutqning ifodaviy vositalaridan oʻrinli foydalansa, bolalarning asar mazmunini yaxshi tushunib olishlariga yordam beradi.

Tarbiyachining bir xil ohangdagi nutqi bolalarni zeriktiradi va bolalarda ertak, hikoyalarning mazmuniga boʻlgan qiziqishini susayishiga olib keladi. Bola bunday nutqni tinglashdan tez zerikadi va boshqa narsalarga chalgʻiy boshlaydi, soʻngra tarbiyachining nutqiga quloq solmay qoʻyadi. Shunday ekan, tarbiyachi bolalarga toʻgʻri taʼlim-tarbiya berishi, badiiy adabiyotga nisbatan qiziqish uygʻotishi uchun avvalambor oʻz nutqi ustida ishlashi, nutqidagi kamchiliklarni aniqlab, bartaraf etishi lozim.

— Nutqning boyligi — soʻzning turli sinonimlaridan toʻgʻri, oʻrinli foydalana olish va nuqtda turli iboralardan, jummalardan foydalanish, yangi soʻzlarni toʻgʻri qoʻllash orqali yuzaga keladi. Tarbiyachi soʻzlardan toʻgʻri, oʻrinli foydalana olishi, bolalar soʻz boyligini muntazam tarzda aniqlab, soʻz boyligini kengaytirib borishi lozim.

Tarbiyachi uchun namunali nutqni egallash — bu uning oʻz kasbiy tayyorgarligini belgilovchi koʻrsatkich hisoblanadi. Taniqli pedagog, bolalarni ona tiliga oʻrgatish uslub va uslubiyotlarini ishlab chiqqan uslubiyotchi, maktabgacha tarbiya boʻyicha mashhur mutaxassis, professor Y.I. Tixeyeva tarbiyachi nutqiga yuksak yuksak baho berib, shunday degan edi: “Bogʻchada bolalar beixtiyor taqlid qiladigan namuna tarbiyachi (bogʻbon)ning tilidir, tarbiyachining tili bolalar tiliga gʻoyat samarali va nihoyatda kuchli taʼsir koʻrsatadigan hamma narsalarni oʻzida birlashtiradigan boʻlishi kerak. Bogʻbonning tili bekam-u koʻst, adabiy talaffuzning har qanday nuqsonlaridan xoli boʻlishi lozim”.

Har bir tarbiyachi, pedagog oʻz nuqiga qoʻyiladigan pedagogik talablarni yaxshi bilishi hamda nutqidagi mavjud kamchiliklarni aniqlab, toʻgʻirlab borishi kerak. Tarbiyachi oʻz nutqining ravonligi, ifodaliligi ustida ishlashda nutqning intonatsion vositalaridan toʻgʻri foydalanishiga eʼtibor qaratishi yaʼni nutqida urgʻularni toʻgʻri ishlatishi, ovoz tempini va kuchini oʻzgartirish bilan soʻzlarning mazmunini ajratishi, toʻxtam, pauza, maʼlum vaqt ichida aytiladigan soʻzlar miqdori, nutq tempi va ovoz balandligini maʼlum joyida koʻtarib, maʼlum joyida pasaytirib aytishni toʻgʻri mashq qilishi lozim. Nutqda intonatsiya va ohangni toʻgʻri qoʻllash nutqni jonli, joʻshqin qiladi va fikrni toʻliq, tugallangan tarzda bayon qilishga yordam beradi. Tarbiyachi oʻz lugʻatini, uning grammatik tomonini badiiy, ilmiy adabiyotlarni doimiy ravishda oʻqib, oʻrganib borish jarayonida boyitadi va takomillashtirib boradi.

Biroq tarbiyachi badiiy adabiyotlarni oʻqib, oʻrganish davomida uning mazmuniga, yangi soʻzlargagina ahamiyat qaratib qolmasdan, balki muallifning asar mazmunini ochishda tilning qaysi vositalaridan foydalanganligiga, qaysi soʻz va grammatik shakllarni ishlatganligiga, materialni qay darajada ifodalaganligiga ham eʼtibor qaratishi zarur.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, jamiyatimizda tarbiyachi va pedaglarning nutq madaniyatini shakllantirishda yuqorida ko‘rsatilib o‘tilgan vazifalar to‘g‘ri olib borilsa va rioya qilinsa jamiyatda tarbiyachilar o‘z o‘rnini va mavqeini topadi.

Tarbiyachi nutqi qanchalik tushunarli, mazmunan aniq va to‘g‘ri ifodalansa, tarbiyalanuvchilarga berilayotgan ta’lim-tarbiya sifati shunchalik yuqori bo‘ladi.

Tarbiyachi o‘z nutqidagi adabiy jihatlariga, nutqining jarangdorligi, tushunarligi, aniqligi va ravonligiga e’tibor berishi ta’lim olayotgan har bir bolaning so‘z boyligi rivojlanishiga turtki bo‘ladi. Shu sababli, har bir pedagog o‘z nuqiga alohida e’tibor qaratishi va o‘z nutqi ustida muntazam ravishda ishlab, takomillashtirib bormog‘i kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. “Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida pedagog tarbiyachining nutqiy faoliyatini o‘ziga xosligi” Norqo‘ziyeva M.A. maqola
2. “Maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining nutq madaniyati va unga qo‘yiladigan pedagogik talablar” Turg‘unboyeva N. 2022-yil
3. “Tarbiyachining nutqi bolalar uchun namuna” Nuritdinova G..H.